

УДК 796. 071. 4: 378

Дроздов Д. В.

СТВОРЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ СИТУАЦІЙ ЯК ПЕДАГОГІЧНА УМОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ ТРЕНЕРІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті представлена реалізація педагогічної умови формування професійних якостей майбутніх тренерів у процесі їх фахової підготовки, що полягає в створенні професійних ситуацій, котрі багатоаспектно відтворюють особливості сучасної тренерської діяльності.

Ключові слова: професійні якості, контекст, рефлексивна культура, системно-синергетична теорія виховання.

Постановка проблеми

Формування професійних якостей (ПЯ) майбутніх спеціалістів є невід'ємною частиною їх професійної підготовки у вищих навчальних закладах. Створення належних педагогічних умов для їх формування – актуальне завдання галузі професійної освіти, пошук шляхів реалізації якого розкриває перспективні напрями розвитку наукової думки й одночасно вирішує соціально-професійне замовлення галузі фізичної культури й спорту, зумовлене соціально-економічними й суспільно-культурними тенденціями доби.

Аналіз останніх досліджень

Сучасні дослідження, присвячені проблемі вдосконалення професійної підготовки тренера-викладача (М. Буренко [2], Н. Волянчук [4], А. Магруппова [5], В. Пономарьов [7] та ін.) указують на потребу врахування в процесі навчання міждисциплінарності, природи контексту майбутньої професійної діяльності й психологічних закономірностей появи інтересу до професійної діяльності тощо. Особистість тренера-викладача в дискурсі актуальних досліджень представлена як суб'єкт, здатний цілеспрямовано реформувати об'єктивну дійсність і здійснювати творчий саморозвиток. При цьому, педагогічним умовам формування необхідних професійних якостей як можливостям для такого розвитку, уваги приділено недостатньо, що зумовлює *актуальність* порушеної теми розвідки.

Мета і завдання статті

Метою студії є представлення реалізації однієї з педагогічних умов формування професійних якостей майбутніх тренерів у процесі фахової підготовки. Вона розкривається в таких *завданнях*:

- окреслити теоретичні підходи, що стали основою реалізації педагогічної умови формування ПЯ, визначили її логічно-змістову сутність;
- описати технологічний аспект (форми й методи) упровадження професійних ситуацій як однієї з педагогічних умов формування ПЯ.

Результати дослідження

У наших попередніх розвідках серед ПЯ спортивного тренера були виділені наступні: особистісні, фізичні, педагогічні, психологічні, комунікативні, організаторські, прагматичні, патріотичні та інноваційної активності. Синергетичний підхід, як один із провідних у концепції наших наукових пошуків, дозволив їх структурувати за трьома рівнями професійного становлення (мікро-, мезо-, макро-) і таким чином представити багатовимірність і поліфункціональність професійної діяльності сучасного тренера, його здатність до цілеспрямованого пошуку й самоорганізації.

Однією з педагогічних умов формування цієї сукупності ПЯ є створення в процесі фахової теоретичної та практичної підготовки ситуацій, що відтворюють особливості тренерської діяльності та формують професійні якості майбутніх тренерів. Вона впроваджувалась на основі положень контекстного навчання, концептуальних засад системно-синергетичної теорії виховання й актуальних технологій саморозвитку особистості.

Теорія контекстного навчання дозволяє студентам у процесі фахової підготовки максимально наблизитися до умов і реалій майбутньої професійної діяльності за допомогою створення психолого-педагогічних умов для діяльнійшої позиції студента й практики використання ним навчальної інформації як інструменту майбутньої соціально-професійної роботи. Магістральною ланкою контекстного навчання є квазіпрофесійна діяльність, котра моделює в аудиторних умовах мету, зміст і динаміку виробництва, міжпрофесійні відносини, функціонально-рольові позиції фахівців тощо, забезпечуючи

органічне входження молодого спеціаліста до професії й значно зменшуючи період його предметної та соціальної адаптації.

Долучення студентів до квазіпрофесійної діяльності забезпечували практичні заняття в межах відокремлених модулів професійно зорієнтованих дисциплін, які проводились у вигляді:

– семінарів-конференцій (у результаті самостійного реферування методичної літератури студенти виголошували доповіді про конкретні професійні якості, виступали опоненти, практикувались запитання-відповіді аудиторії й промовця відповідно);

– аналізу конкретних ситуацій (проблеми, оцінки, ілюстрації, вправи) професійного життя або Case-study (метод організації активної пізнавальної діяльності студентів, що розвиває здібність до аналізу нерафінованих виробничих ситуацій: з'ясувати сутність проблеми, причину її появи, шляхи вирішення й представити суб'єктивну оцінку явища). Основні види ситуацій, використані на практичних заняттях, відображенні нижче в таблиці;

– ділової гри (форми відтворення предметного й соціального змісту професійної діяльності; моделювання системи відносин, притаманних роботі тренера, що передбачає розробку імітаційної та ігрової моделей, комплекта ролей і функцій гравців відповідно до посадової картини фрагменту професійної діяльності, правил гри; система оцінювання виконує функцію контролю й самоконтролю).

№	Вид ситуації	Методика проведення
1.	Ситуація-проблема	Кожен із студентів отримує свою роль (фрагмент професійного життя) і в діалозі відповідно до функціонально-рольових обов'язків вирішує проблемну ситуацію, спрямовану на актуалізацію професійних якостей тренера, коментуючи й обґрунтовуючи при цьому свої думки, дії, вчиники.
2.	Ситуація-оцінка	Докладно описується ситуація, що вже вирішена. Студенти проводять критичний аналіз раніше здійснених дій, формують мотивоване заключне рішення про переваги / недоліки вирішення ситуації.
3.	Ситуація-ілюстрація	Пояснення складної процедури або ситуації, пов'язаної з використанням тренером професійних якостей як зразка для ілюстрації сутності механізмів їх функціонування, ефективності.
4.	Ситуація-вправа	Передбачає застосування вже прийнятих раніше положень і розкриває очевидні рішення поставлених проблем. Мають тренувальний характер, спрямовані на розвиток професійних умінь, навичок, якостей.

Важливою умовою стала послідовність уведення таких форм занять (семінар-конференція → Case-study → ділова гра), що відповідають перехідним (еволюційним) формам знаково-контекстного навчання (за А. Вербицьким [3]): навчальна діяльність академічного типу → квазіпрофесійна діяльність → навчально-професійна діяльність. Так, семінари-конференції реалізували вимоги до проведення занять академічного типу, мета яких полягала в генеруванні студентами наукового знання про сутність професійних якостей тренера, усебічного їх розгляду й аналізу, типології; Case-study й ділові ігри стали провідними формами й методами квазіпрофесійної діяльності, котрі фрагментарно (аналізом ситуацій професійного життя), а після цілокупно (діловою грою) створювали можливості формування професійних якостей, навичок соціально-професійної взаємодії, ціннісних орієнтацій і настанов, притаманних тренерській діяльності загалом.

Навчально-професійна діяльність як вершина фахового становлення спеціаліста у вузі передбачає самостійне створення студентами науково-дослідних проєктів, поглиблення й розширення змісту виробничих практик або написання дипломних проєктів. Однією із слабких ланок цього переліку теоретики професійного спорту визнають рівень проведення тренерських практик. Згідно навчальних планів для студентів спеціальностей "Фізичне виховання" і "Спорт" тренерські практики (поряд із педагогічними) проводяться на 3-5 курсах, мета яких – послідовно й систематично долучити студентів до умов майбутньої праці й ефективного виконання професійних обов'язків. Завдання сформувати професійні якості майбутнього тренера й сучасні вимоги до підготовки спеціаліста нового типу, що володіє метамисленням і рефлексивно-методологічним інструментарієм здійснення професійної діяльності (С. Неверкович, А. Мушаков [6]), посприяло вдосконаленню організаційно-змістових компонентів тренерської практики. Зокрема, до основної звітної документації з тренерської практики (розгорнутий план-конспект навчально-тренувального заняття з конкретного виду спорту, щоденник тренера, характеристика спортсмена, положення зі змагань і календар їх проведення, а також графік об'єму інтенсивності навантаження) додано журнал рефлексивної культури, який пропонувалося

заповнювати протягом усіх практик. Крізь якість рефлексії практикантам надавалась можливість цілеспрямовано формувати виокремлені професійні якості, оскільки категорія рефлексивної культури є метадіяльністю (внутрішнім планом дій), що "дозволяє віднайти оптимальні шляхи саморозвитку та самореалізації, коректувати власну поведінку, мислення, діяльність і відносини в процесі педагогічної взаємодії. Вона відповідає за становлення професійної позиції тренера, забезпечує готовність діяти в ситуаціях із високим ступенем невизначеності, дозволяє виявляти гнучкість у прийнятті рішень, критеріально забезпечує потяг до реалізації нововведень та інновацій, стимулює постійну налаштованість на пошук нових, нестандартних шляхів вирішення професійних задач, сприяє переосмисленню стереотипів свого професійного й особистісного досвіду" [6, 10]. Ведення журналу рефлексивної культури базувалося на вміннях і навичках студентів володіти конструктивною, кооперативно-розподільною й методологічною навчальною діяльністю, завдяки яким кожна професійна якість мікро-, мезо- та макрорівнів полірівневого становлення особистості майбутнього тренера формувалась крізь призму компонентів рефлексії, провідними з яких стали:

- інтенція на оволодіння конкретним видом професійної діяльності;
- конструювання (схематизація) шляхів здійснення конкретної професійної діяльності;
- організація й співорганізація методів і форм виконання видів діяльності й відповідного застосування професійних якостей;
- об'єктивація отриманих результатів ("погляд зі сторони на систему власних пошуків", внутрішній діалог, самоаналіз);
- виокремлення креативного аспекту (нестандартних, оригінальних підходів і форм реалізації видів професійної діяльності, усвідомлення моменту отримання досвіду використання професійних якостей) [6].

Таким чином, формування кожної професійної якості відповідного рівня передбачало проходження студентом означених вище компонентів рефлексії. До початку тренерської практики студенти їх усвідомлювали, обдумували, а на початку практики спільно з тренером-наставником окреслювали терміни, способи й умови їх реалізації, фіксуючи в журналі поточні моменти їх формування. Так відбувалось накладання (збагачення) професійних досвідів студента й тренера, а квазіпрофесійна діяльність органічно переходила в навчально-професійну.

Складовою частиною якісної фахової підготовки є спеціальна виховна діяльність, організована на факультеті / інституті фізичного виховання та спорту, а також на рівні загальноуніверситетському. Відповідно до концептуальних положень й обраних у процесі дослідження теоретичних підходів розв'язання поставлених завдань наукової студії, складові цілісного педагогічного процесу розглядаються як взаємоузгоджені й взаємозумовлені, що не функціонують лінійно, однофакторно, а виявляють синергізм. Тому доречно в межах нашого дослідження скористатися системним уявленням про зміст виховання, що пропонує нова педагогічна думка.

Так, реалізація третьої педагогічної умови формування професійних якостей майбутніх тренерів базувалась на провідних засадах системно-синергетичної теорії виховання (С. Батишев [1, 325-338]), які вказують на те, що виховання особистості та її повноцінний розвиток забезпечує синергетична взаємодія наступних об'єктивних початків:

Виходячи з такого розуміння ефективного здійснення виховного процесу, означеного як система людинознавства, що дозволяє, інтеріоризуючи соціальний досвід суб'єктів професійної діяльності, перетворювати його у власний потенціал і можливості саморозвитку, для учасників експериментальної групи впровадженню щорічний спортивно-педагогічний конкурс – "Спортивний тренер: шляхи професійного становлення", до участі в якому почергово запрошувався кожен із студентів.

Організація творчої діяльності студентів базувалась на психологічних чинниках – прагнення молоді задовольнити наступні потреби саморозвитку:

- у самоствердженні (самовизначення, свобода вибору);

– у самовираженні (комунікація, творчий пошук, виявлення індивідуальних здібностей, можливостей);
 – у захищеності (колективна діяльність, саморегуляція);
 – у самоактуалізації (досягнення особистісної та соціальної мети, соціальні проби адаптації) [8, 237].

Цілеспрямований вплив на означені вище внутрішні процеси саморозвитку здійснювався за допомогою вдосконалення зовнішньої частини навчально-виховного процесу, зокрема, змістово-організаційних аспектів виховної роботи на факультетах / інститутах фізичного виховання та спорту. До планів виховної роботи вносились зміни, які стосувались темпорально-локальних, цільових, змістових і оцінних параметрів проведення творчого конкурсу.

По-перше, серед існуючих свят і колективних заходів факультету / інституту / університету відзначалися ті, у межах яких є можливість провести спортивні змагання з різних видів спорту (ураховувалась тематика заходів, мета, час проведення, можливість використання спеціального спортивного обладнання тощо).

По-друге, склалися списки студентів, які виступали в ролі молодих тренерів на конкретних заходах.

По-третє, призначалася експертна комісія (із складу викладачів, спортсменів, тренерів), яка мала відстежувати й аналізувати роботу молодого тренера за критеріями, прийнятими заздалегідь і однаковими для всіх учасників конкурсу.

По-четверте, серед студентів, які на даний момент не виступали в ролі тренерів, обиралися члени післяматчевої прес-конференції. Їх завдання – зібрати якомога більше інформації про напрями й способи діяльності тренера щодо організації спортивної команди, тактики проведення змагань, створення психологічного клімату серед спортсменів тощо.

По-п'яте, з'ясуувалась специфіка нагород і заохочень для учасників конкурсу, які пропонувалось представити потенційним базам тренерської практики (наприклад, запрошення на тренерські семінари, квитки на всеукраїнські спортивні матчі, спортивне обладнання, стажування в спортивних школах і т.д.), що співпрацюють із вузами і зацікавлені в якісній підготовці молодих спеціалістів спортивної галузі.

До студентів як майбутніх тренерів, які брали участь у конкурсі, висувались такі вимоги:

- протягом визначеного терміну провести селективну роботу зі створення власної спортивної команди та її фан-клубу;
- узгодити з керівництвом факультету / інституту фізичного виховання та спорту графік та умови проведення навчально-тренувальних занять, виховної роботи з учасниками фан-клубу;
- зафіксувати методи психолого-педагогічного впливу й форми комунікації, використані молодим тренером у процесі роботи зі спортивною командою;
- виокремити творчі компоненти власної тренерської діяльності, обґрунтувавши їх доцільність й ефективність;
- представити програму майбутнього саморозвитку й соціально-професійного самовдосконалення (на прикладі аналізу позитивних і негативних моментів індивідуального досвіду, власних креативних пошуків);
- організувати творчий звіт із виконаної роботи засобами візуалізації (у вигляді стендів, листівок, вкладок до університетської газети тощо).

Усі перераховані вище ідейно-змістові блоки квазіпрофесійного досвіду в довільній формі готувались конкурсантами й після проведення відповідних заходів пропонувались до розгляду організаторам конкурсу. Довільна форма звіту для студентів вимагала творчого підходу й відповідала синергетичним принципам системи освіти, де багатоваріантність передбачає створення в освітньому середовищі умов вибору й запропонування кожного суб'єкту шансу індивідуального поступу до успіху, стимулювання самостійності вибору й прийняття відповідального обдуманого рішення, забезпечення розвитку альтернативного шляху саморозвитку.

Критеріальна система оцінювання загальної роботи молодого тренера базувалась на рівнях сформованості основних професійних якостей і загального відгуку експерта.

У цілому системно-синергетичний характер проведення спортивно-педагогічного конкурсу як важливої частини виховної роботи, спрямованої на формування професійних якостей майбутніх тренерів, забезпечували:

- 1) цілеспрямована виховна діяльність педагогів-наставників, які призначалися організаторами й виконували роль партнера, помічника й радника молодого тренера;
- 2) самовдосконалення майбутніх спеціалістів, організоване метою, змістом й умовами проведення творчого конкурсу;
- 3) вплив соціально-педагогічної інфраструктури – потенційних баз тренерської практики, суб'єкти яких виступили в ролі експертів, меценатів і зацікавлених осіб проведення професійно спрямованого заходу.

Ці компоненти зумовили здійснення студентами практики освоєння соціально-професійних ролей, що як системно-рольовий процес був виражений динамікою вивчення та виконання майбутніми тренерами інтервальних (зовнішніх) та ендональних (егосферних, внутрішніх) соціально-професійних ролей у їх синергетичній взаємодії. Квaziпрофесійний досвід, отриманий завдяки участі в спортивно-педагогічному конкурсі, забезпечував розвиток психічних новотворів (професійних якостей майбутніх тренерів) – органічних ланок переходу квaziпрофесійної діяльності в навчально-професійну.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Отже, реалізацію педагогічної умови забезпечили теоретико-практичні здобутки теорії контекстної освіти, системно-синергетичного виховання й саморозвитку особистості, на основі яких відбулася корекція змісту й форм проведення практичних занять у межах відокремлених модулів фахових дисциплін (семінари-конференції, аналіз професійних ситуацій, ділова гра), удосконалення організації тренерських практик (уведення журналу рефлексивної культури як виду обов'язкової звітної документації) і виховної роботи на факультетах / інститутах фізичного виховання та спорту (запропонована почергова участь студентів у щорічному спортивно-педагогічному конкурсі – "Спортивний тренер: шляхи професійного становлення"). Упроваджені форми й методи у цілому спрямовувались на активізацію діяльнісного компоненту професійних якостей, зокрема, створення в процесі фахової теоретичної та практичної підготовки ситуацій, що відтворюють особливості тренерської діяльності та цілеспрямовано формують багатогранну палітру професійних якостей майбутніх тренерів.

Використані джерела

1. Батышев С. Профессиональная педагогика / С. Батышев. – М. : Ассоциация: "Профессиональное образование", 1997. – С. 325-338.
2. Буренко М. Педагогічні умови формування фахових компетенцій майбутніх тренерів-викладачів у процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін / М. Буренко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – № 5. – 2012. – С. 16-21.
3. Вербицкий А. А. Новая образовательная парадигма и контекстное обучение / А. А. Вербицкий. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 1999. – 75 с.
4. Волянюк Н. Психологічні засади професійного становлення тренера-викладача : автореф. дис. ... д. псих. наук : 19.00.01 / Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2006. – 34 с.
5. Магруппова А. А. Организационно-педагогические условия формирования у студентов вузов физической культуры готовности к управленческой деятельности : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. – Челябинск, 2000. – 152 с.
6. Неверкович С. Д., Мушаков А. А. Рефлексивная культура спортивного педагога / С. Д. Неверкович, А. А. Мушаков // Спортивный психолог. – № 3 (15). – 2008. – С. 9-13.
7. Пономарьев В. О. Формування професійно-педагогічної компетентності майбутнього тренера з атлетичної гімнастики у процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. – Запоріжжя, 2010. – 20 с.
8. Селевко Г. Современные образовательные технологии / Г. Селевко. – М., 1998. – 256 с.

Drozdov D. V.

THE CREATION OF PROFESSIONAL SITUATIONS AS A PEDAGOGICAL CONFLITION OF FORMING THE PROFESSIONAL COACHE'S QUALIHES IN THE PROCESS OF HIGHER EDUCATION

The article shows the usage of pedagogical condition of forming the professional qualities of coaches in the process of higher aducation, the essence of it consists of the chation of professional situations, which reflex the peculiarities of the coach'swork in modern conditions.

Key words: *professional qualities, context, reflexive culture, system-synergetic theory of upbringing.*

Стаття надійшла до редакції 09.09.2013 р.